

Ж.Қ. Тайбек^{1*}, Г.Д. Қайранбеков², Н.Т. Кальбаева¹,
Д.С. Жакипбекова¹

¹ М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан, Шымкент қ.

² Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: Jasira.taivek@mail.ru

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІҢ КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫ КӨРСЕТКІШТЕРІН ЖОҒАРЫЛАТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕГІ РӨЛІН БАҒАЛАУ (ТОҚЫМА ӨНЕРКӘСІБІ КӘСІПОРЫНДАРЫ МЫСАЛЫНДА)

Мақалада Қазақстандағы кәсіпорындардың және жеңіл өнеркәсіп саласындағы кәсіпорындардың экономикалық және инновациялық белсенділігі мен кәсіпорындардың қаржыландырылу қызметтері көлемінің қазіргі кездегі жалпы даму серпіні мен көлемі, олардың кәсіпорындар қызметіне әсері туралы зерттеледі.

Зерттеу жұмысының мақсаты – отандық жеңіл өнеркәсіп кәсіпорындарының инновациялық белсенділігінің шамасын бағалау және инновациялық жобаларды қаржыландыру көздерін, олардың тиімді бағыттарын анықтау.

Жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығы – қазіргі кездегі отандық жеңіл өнеркәсіп саласындағы кәсіпорындардың инновациялық қызметтерін қаржыландыру көлемі мен жалпы инновацияларға жұмсалған шығындарды зерттеп, кәсіпорындарда өндірілетін тауар сапасын арттыру мен инновациялық мүмкіндіктерді пайдалану арқылы кәсіпорындардың пайда көлемін арттыру барысын, оның экономикалық тиімділіктерін анықтау. Инновациялық шаралардың өнімнің өзіндік құнының мөлшеріне, сапасына, нарықтағы сұраныстарға, талаптарға сай болуын қарастыру.

Зерттеудің әдістемелік негізін жүйелік-құрылымдық талдау әдісі, ғылыми абстракция, индукция, экономикалық-статистикалық, логикалық және салыстырмалы талдаулар жасау сынды жалпы ғылыми және арнайы әдістер құрайды.

Авторлар барлық жеңіл өнеркәсіптік кәсіпорындардағы инновациялардың әлемдік және ұлттық, өңірлік экономикалық дамудағы маңыздылығы, кәсіпорындардағы қаржылық жетіспеушіліктер мен сыртқы қаржы көздеріне сұраныстың көлемі жайлы зерттеулер жүргізеді және шетелдік компаниялардағы (АҚШ пен ЕО елдеріндегі) инновацияларға бөлінетін қаражаттардың шамалары мен қорларды құру қажеттіліктеріне талдаулар жасап, негізгі бағыттар анықталып, бірқатар ұсыныстар беріледі.

Мақалада отандық кәсіпорындардың инновациялық қызметтерін қаржыландырудың көлемі мен шамасы, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттырудың тиімділігі бағаланды, кәсіпорындар қызметінің инновациялық белсенділігін арттыратын негізгі факторлар мен бағыттар анықталды.

Инновациялық қызметтер көрсету бойынша кәсіпорындар белсенділігінің көрсеткіштеріне салыстырмалы талдаулар жасалды.

Елімізде инновациялық процестерді қамтамасыз етудің ұзақ мерзімді инвестициялық стратегиясы Қазақстан экономикасының ерекшеліктеріне сәйкес және шетелдік тәжірибені қолдана отырып инновацияны қаржыландырудың ұлттық жүйесі құрылуы мүмкін.

Түйін сөздер: кәсіпорындар, инновациялық қаржыландыру, венчурлық қорлар, трансұлттық компаниялар, инвесторлар табу, кредиттеу, сыртқы қаржы көздері, инновациялық белсенділік.

Zh.K. Taibek^{1*}, G. Kairanbekov², N.T. Kalbayeva¹, D. Zhakipbekova¹

¹M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan, Shymkent

²Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: Jasira.taivek@mail.ru

Assessment of the role of innovative activity as a method of increasing the financial performance of an enterprise (on the example of textile industry enterprises)

This article analyzes the indicators of economic and innovative activity of all enterprises, including enterprises of the textile industry of the Republic of Kazakhstan, and also the volume of services for financing enterprises and their impact on the activities of enterprises was studied.

The study purpose is to assess the volume of domestic enterprises' innovative activity in the textile industry of the Republic of Kazakhstan and identify the financing sources for innovative projects, their effective directions.

The scientific and practical significance of the work lies in the study of the current volume of financing of innovative services of domestic light industry enterprises and the costs of general innovation, in determining the process of increasing the profitability of enterprises by improving product quality and using innovative opportunities.

The innovative measures' correspondence with the volume of production costs, production quality, costs, market demand, adhering to certain requirements, is considered.

The methodological basis of the study was the following general scientific and special methods: the method of system-structural analysis, scientific abstraction, induction, economic-statistical, logical and comparative analysis.

The research is conducted by authors on the significance of innovation in all light industry enterprises in global and national, regional economic development, the financial deficit of enterprises and the volume of financial dependence on external sources, and also analyze the amount of funds allocated for innovation in foreign companies (USA and EU), the necessary recommendations.

The ability and volumes of financing the innovation activity of domestic enterprises were assessed, the effectiveness of increasing the innovative activity of enterprises was assessed, the main factors and directions that increase the innovative activity of enterprises were identified. A comparative analysis of performance indicators of enterprises providing innovative services has been made.

Key words: enterprises, financing of innovations, venture funds, multinational companies, search for investors, lending, external sources of financing, innovation activity.

Ж.К. Тайбек^{1*}, Г.Д. Кайранбеков², Н.Т. Кальбаева¹, Д.С. Жакипбекова¹

¹Южно-Казахстанский Университет имени Мухтара Ауэзова, Казахстан, г. Шымкент

²Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
e-mail: Jasira.taivek@mail.ru

Оценка роли инновационной активности как метод повышения финансовых показателей предприятия (на примере предприятий текстильной промышленности)

В статье рассматривается экономическая и инновационная деятельность предприятий и предприятий в сфере легкой промышленности Казахстана, а также общая динамика развития и масштабы объемов услуг по финансированию предприятий в настоящее время, их влияние на деятельность предприятий.

Цель исследования – оценить масштабы инновационной активности отечественных предприятий легкой промышленности и определить источники финансирования инновационных проектов и их эффективные направления.

Научно-практическая значимость работы заключается в изучении объемов финансирования инновационных услуг предприятий в сфере отечественной легкой промышленности и затрат, затрачиваемых на общие инновации, а также в определении хода увеличения размера прибыли предприятий за счет использования инновационные возможности и повышение качества товаров, производимых на предприятиях. Рассмотрены инновационные мероприятия в соответствии со стоимостью продукта, качеством, спросом и требованиями рынка.

Методологическую основу исследования составили следующие общенаучные и специальные методы, а именно: метод системно-структурного анализа; научная абстракция, индукция, экономико-статистический, логический и сравнительный анализ.

Авторы проводят исследование значения инноваций на предприятиях легкой промышленности в мировом и национальном, региональном экономическом развитии, финансовых дефицитов предприятий и объема спроса на внешние источники финансирования, а также анализ объема средств, направляемых на инновации в иностранные компании (в США и странах ЕС) и создание фондов, определяя основные направления и дают рекомендации по созданию долгосрочной инвестиционной стратегии обеспечения инновационных процессов в стране и национальной системы финансирования инноваций в соответствии с особенностями казахстанской экономики и с использованием зарубежного опыта.

В статье оценены объемы и масштабы финансирования инновационных услуг отечественных предприятий, эффективность повышения инновационной активности предприятий, определены основные факторы и направления, повышающие инновационную активность предприятий, проведен сравнительный анализ показателей деятельности предприятий по оказанию инновационных услуг.

Ключевые слова: предприятия, финансирование инноваций, венчурные фонды, транснациональные компании, поиск инвесторов, кредитование, внешние источники финансирования, инновационная деятельность.

Кіріспе

Нарықтағы бәсекелестіктің және қаржы дағдарысының ұзақ мерзімді жалғасуы жағдайында, кәсіпорындардың қосымша қаржы көздеріне және инвестицияларға, сыртқы қаржыландыруға қажеттілігі ерекше артты. Халықаралық стандарттарға сай, жаңа инновациялық өнімдер мен қызметтерді нарыққа шығару мен көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыру мәселелері, ауқымды қаржылық дағдарыстың орын алуы, банктік кредиттер құнының қымбаттауы, кәсіпорындардың инновация саласында тиімді нәтижелерге тез арада қол жеткізуінің қажеттілігін көрсетеді.

Инновациялық экономиканы қалыптастыруға ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы, мемлекеттің инфрақұрылымының құрайтын икемді инновациялық саясатты жүргізу мен жоғары технологиялы ғылыми маңызды салаларда жан-жақты кешенді технологиялық ынтымақтастық орнату тез ықпал етеді. Ал бұл өз кезегінде, инновациялық қызметтерге мемлекеттік қолдау мен оларды қаржыландыру бойынша әртүрлі компаниялардың болуын қажетсінеді.

Кәсіпорындардағы табыстылықтың артуы, өнімдер сапасының жоғарылауы мен нарықтағы бәсекелестерден артық өнім сату, нарыққа көптеп шығару қазіргі кезде тікелей инновациялық шаралардың сапасына, өнімдерді өндірудегі инновациялық ерекшеліктерге байланысты.

Жұмыстың мақсаты және негізгі бағыты отандық кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін анықтау мен инновацияларды қаржыландырудың көлемін арттыру және жан-жақты қаржыландырудың көздерін табудың инновациялық экономиканы дамытуға әсерін бағалау.

Сол себепті зерттеу жұмысының алға қойған негізгі міндеттері мыналар болып танылады:

– Кәсіпорындар қызметінің инновациялық белсенділігін арттыратын негізгі факторлар мен бағыттарды анықтау;

– Қызмет түрлері бойынша өнеркәсіптік өндірістің индекстерін (пайызбен) қарастыру;

– Отандық кәсіпорындардың инновациялық қызметтерін қаржыландырудың көлемі мен шамасын бағалау;

– Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру мен қаржыландырудың жаңа түрлерін қарастырудың экономикалық тиімділігін зерттеу;

– Инновациялық қызметтер көрсету бойынша кәсіпорындардың белсенділігінің көрсеткіштеріне салыстырмалы талдау жасаулар.

Зерттеудің объектісі инновациялық сипатта қызмет көрсететін барлық кәсіпорындар болып танылады.

Әдебиеттерге шолу

Нарықты экономика жағдайында Ұлттық экономикалық жүйелердегі кәсіпорындар өмірінде және қызметінде инновацияларды қолдану мен жаңа ғылыми нәтижелерді енгізудің тиімділіктері туралы көптеген отандық және шетелдік, батыстық ғалымдардың еңбектерінде көп айтылды.

Көптеген елдер соңғы кезде экономиканың инновациялық дамуын бәсеке қабілеттілікті қамтамасыз ету мен экономикалық өсудің негізгі жолы ретінде қарастырады.

О. Gassmann зерттеулеріне сай, «Ашық инновациялардың феномені – бұл әртүрлі зерттеушілік ағымдардың өзара әрекеттесуі нәтижесінде алынатын кешенді құбылыс» болып саналады. Осыларға байланысты компанияның не кәсіпорынның «Инновациялық кезеңін ашудың» негізгі мынадай элементтері бой көрсетеді, олар – инновациялардың жахандануы, зерттеулер мен талдаулардың аутсорсингі, компанияның жеткізіп берушілерін инновациялық процестерге ертерек тарту, тұтынушылармен кері байланыс орната отырып, инновациялық идеялар алу, сыртқы коммерциализация және жаңа технологияларды қолдану (О. Gassmann, 2006).

John Hauser және Gerard J. Tellis «Инновация саласындағы зерттеулер: Маркетинг ғылымы үшін шолу және күн тәртібінде» ғылыми зерттеулерінде инновацияның мүмкіндіктеріне, тұтынушылардың инновацияның өнімдеріне деген әсерлеріне, инновациялардың жіктелулеріне, инновациялық жаңалықтарды пайдаланатын компаниялардың нарыққа шығуларына т.с.с. басты назар аударады (Research on Innovation, 2006).

Р. Нельсон и Н. Розенбергтің пайымдауларына «Дамушы елдерде жергілікті фирмалар үшін инновациялар ретінде көбінесе дамыған елдердегі қандай да бір кезеңде өндірілген өнімді немесе технологияны пайдалануды үйрену, саналуы мүмкін дейді. Өнімді пайдалану немесе өндіру көптеген ірі зерттеулерді, сонымен қатар өнімдер мен үдерістерді олардың талдауларын, яғни «кері инжиниринг» қалай жұмыс жасай-

тынын білуді қажет етуі мүмкін (Richard R., 1993).

Демек кез-келген елдің өнеркәсібі мен экономикасының дамуында инновациялық зерттеулердің, талдаулардың маңызы зор. Инновациялық өнім не қызмет әлемде бұрын-соңды болмаған және жаңа өнім.

Тағы да Р. Нельсонның айтуынша «Инновациялар бұл – Ұлттық компанияның инновациялық қызметтерін айқындайтын ұйымдар желісінің жүйесі». Басқа елдерде мемлекеттік зертханалар неғұрлым зор басқа орындарды иеленеді, мысалы Германия Федеративтік республикасында іргелі зерттеулермен айналысатын «Max Planck» институттар желісі және қолданбалы зерттеулермен айналысатын «Fraunhofer» зертханалары бар. Соңғысының жұмысының көп бөлігі өнеркәсіпке көмек беруге бағытталған (Richard R., 1993).

Жасалған зерттеулерде көрсетілгендей, бірқатар қайталама өлшемдер технологиялардың даму шамасына қарай маңызды болып саналады. Даму бірінші өлшемде жүйелі түрде жүреді, содан кейін екіншісіне, содан кейін үшіншіге және т.б. ары қарай өтеді. Бұл өлшемдер технология аралық бәсекенің негізін құрайды. Олар технологиялар мен өнімдердің бәсекелестері арасындағы тұтынушылардың таңдайтын негізін қалыптастырады (Ashish Sood & Gerard J, 2005).

Демек авторлардың пікірлеріне сүйене келе, инновацияларды дамытпай, және инновациялық қызметтерді қаржыландыру мен тиімділіктерін арттырмай, жаңа өнімдерді нарыққа шығару, «нарықты жаулап алу, толық қамту», тұтынушыларға кері байланыс орнату арқылы олардың сұраныстарын қанағаттандыру, инновациялық қызметтерді дамыту көмегімен компанияның кірістілігін арттыру – Қазақстандық нарықтағы компаниялар үшін мүмкін емес.

Ал инновацияларды дамыту мен олардың тиімділігін арттыру инновацияларды қаржыландыруды арттыруды қажетсінеді.

Инновациялық қызметтерді қаржыландыруды дамытудың бағыттары ретінде Қазақстандық автор Б.Алигожиннің пікірінше, «Венчурлық жүйені құру мен дамыту процесіндегі мемлекеттің негізгі міндеттері көбінесе неғұрлым венчурлық инвестициялаудың ұлттық жүйесін қалыптастырудың маңызды бағыттарымен алдын-ала анықталады» (Б.Алигожин, 2017).

Инвестициялық венчурлық ресурстарды жұмылдыру; венчурлық капиталдың ығысуын бақылау; мемлекеттік венчурлық инвестициялау;

инновациялық белсенділіктің дамуындағы және венчурлық капиталды пайдаланудағы салааралық және аймақаралық өзара байланыстың дамуы, венчурлық капитал нарығының мониторингі; ақпараттық қамтамасыздандыру және т.с.с. негізгі қаржыландыру бағыттары ретінде анықталынған.

Елімізде мемлекеттік және жеке компаниялар арасын бөлмей, инновациялық қызметтерді дамыту мен инновациялық қорларды көптеп құру, оларды тиімді пайдалану, жаңа қаржыландыру көздерін іздеп табу, саланың және аймақтардың дамуына кең жол ашады.

ҚР-да инновациялық қызметтерді қолдау мен дамыту бағытында көптеген заңдар қабылданды, және де көптеген нормативтік-құқықтық актілер инновацияларды қаржыландыру мен қолдауда негіз болуда.

Зерттеудің әдістемесі

Мақаланы жазу барысында Қазақстандық және шетелдік авторлардың аталған тақырыптағы зерттеулері, кітаптары, ғылыми мақалалары, монографиялары, ғылыми конференцияның материалдары пайдаланылды.

Ғылыми жұмыстың ақпараттық базасы ретінде ҚР Заңы және бірқатар нормативтік-құқықтық актілер пайдаланылды.

Зерттеудің әдістемелік негізін келесі жалпы ғылыми және арнайы әдістер құраған, олар: жүйелік-құрылымдық талдау әдісі; ғылыми абстракция, индукция және шегеру, экономикалық-статистикалық, логикалық және салыстырмалы талдаулар жасаулар.

Кәсіпорындардың қаржы жағдайын жақсарту мен олардың негізгі көрсеткіштерін бағалауда инновациялық негізгі технологиялар және олармен байланысты шаралардың әсері мен тиімділіктері анықталды.

Қазақстандық тоқыма өнеркәсібі саласындағы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру және қаржыландырудың қазіргі кездегі проблемалары, саланың негізгі тәжірибелік міндеттерін шешудегі өндірушілер, жеткізушілер мен тапсырыс берушілерді өнімді құру процесіне біріктіру арқылы инновациялық әдістерді пайдаланудың тиімділігін арттыру көзделеді.

Т.Овчинникованың пайымдауынша, барлық деңгейлерде кәсіпкерлік ортаны қалыптастыруда жетекші рөл экономикалық стратегия мен экономикалық саясатты әзірлейтін, заңнама-

лық базаны қалыптастыратын, ұлттық өндірушілердің ішкі және әлемдік нарықтағы бәсекелестік артықшылықтарын жүзеге асыру үшін жағдайларды жасап, оның тетіктерін әзірлейтін мемлекетке тиесілі (Т. Овчинникова, 2019).

Сондықтан кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыруда мемлекеттің және оның тиімді бағдарламаларының ролі барынша зор.

Кәсіпорындар мен олардың инновациялық түрғыдан қамсыздандырылуы, олардың инновациялық белсенділігі белгілі тәртіпте ұсынылды; оларды қаржыландыруды арттыру көздері мен оны арттыру мәселесі көрсетілген, бұл отандық тоқыма өнеркәсібінің табиғи материалдарға және жаңа материалдарға сұранысы жағдайында дәстүрлі бағытына сәйкес келеді, бұл отандық өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігінің айтарлықтай төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Нәтижелері және талқылаулар

Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыруда, инновациялық қызметтерді қаржыландыру жағдайын кешенді талдаулар соңғы кездердегі шағын кәсіпкерлік пен қызмет көрсету саласында инновациялық қызметтерді қаржыландырудың артып келе жатқанын, алайда Еуропа елдерімен салыстырғанда елімізде бұл көрсеткіштердің әлі де төмен екендігін сипаттайды.

Венчурлық инвестициялаудың дамыған жүйесі бар елдерде қабылданған заңнамалық, оның ішінде салықтық, венчурлық қызметті ынталандыру шара-

лары (Ұлыбритания, Жапония, Канада, Қытай мысалында) зерттеуге және тәжірибеге енгізуге назар аударуға лайық деп есептеуге болады.

Мысалы Қазақстан Республикасында 2020 жылға дейін қызмет көрсету саласын дамыту бағдарламасы бойынша және технологиялық инновациялар бойынша кәсіпорындардың және ұйымдардың инновациялық белсенділігінің негізгі көрсеткіштері артқанымен, бұл көрсеткіштер еліміздің дамуы үшін жеткіліксіз.

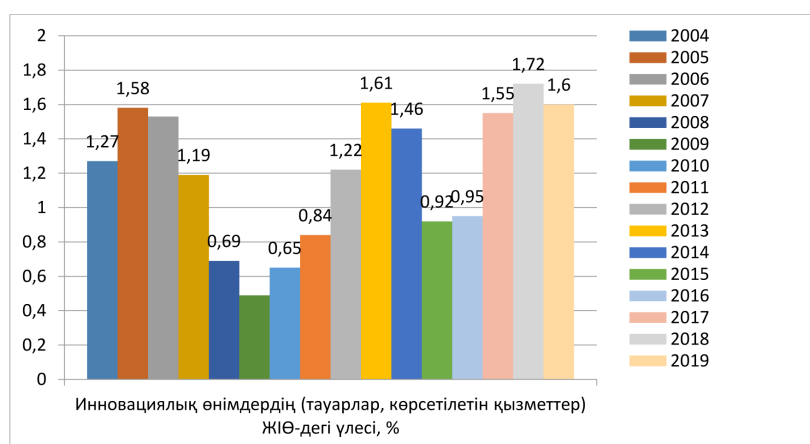
Еуропа елдері ғылыми зерттеулерді мақсатты қаржыландыру бағдарламаларына қатысады, ал жалпы әлемдік тәжірибеде инновацияларды қаржыландырудағы мемлекеттің рөлінің артуына байланысты өндірілетін өнімнің ғылыми сыйымдылығын арттырудың айқын тенденциясы байқалады.

Қазіргі уақытта зерттеулер бойынша ол көрсеткіштердің келесі деректері бар, ЖІӨ-нің ЕО-да 35, АҚШ-та 25, Жапонияда 11, Сингапурда 7, Кореяда 4,5, Қытайда 2, Ресейде 0,13, Украинада ЖІӨ-нің 0,05% -ы инновацияларды дамытуға бөлінеді.

Бұл мәселені шешу үшін банктердің инновацияларды несиелеуге қызығушылығын арттыратын шаралар әзірленуі керек.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми ақпараттары бойынша, инновациялық өнімдердің (тауарлар, көрсетілетін қызметтер) ЖІӨ-дегі үлесі, % -пен берілген.

Төмендегі 1-ші суретте инновациялық өнімдердің ЖІӨ-гі үлесі беріліп отыр (сурет 1).

1-сурет – Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-гі үлесі

Ескертпе – ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми ақпараттары негізінде жасалған. (ҚР Статистика комитетінің «Қазақстан және оның өңірлерінің өнеркәсібі. Статистикалық жинақ, 2012-2020 жж», www.stat.gov.kz).

Берілген 1-ші суреттің деректемелеріне сай, инновациялық өнімдердің үлесі 2019-шы жылы 2016-шы жылмен салыстырғанда 0,65 %-ке артты.

АҚШ-та инновациялық бағдарламаларды қолдауға бағытталған әртүрлі арнайы салалық бағдарламалар болса, Сингапурда әртүрлі стартап-жобалардың инновациялық бағдарламалары үшін ШОБ-ті қолдауға арналған мемлекеттік-жеке даму бағдарламалары қолданылады, сондықтан шетелдік инвесторлардың қаражаттарын да кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру үшін пайдалануға болады.

Инновациялық экономиканың қалыптасуын мемлекет осы мақсаттарға бөлетін қаржы ресурстарының жетіспеушілігімен тежейтіні анық.

Коммерциялық банктердің несиелері инновациялық стратегияны мемлекеттік қаржылық қолдаудың баламасы бола алады.

Егер кәсіпорындардың инновациялық қызметін талдайтын болсақ, еліміздегі 2003-ші жылы инновациялық өнімдер (тауарлар, көрсетілетін қызметтер) көлемі жалпы 65020,4 млн.теңгені құраса, 2019-шы жылы 1113566,5 млн.теңгені құрап, (2020-шы жылы 1715500,1 млн. теңгені құраған) жалпы анықталып, зерттеліп отырған кезеңдердегі инновациялық өнімдердің жалпы өсімі 94,1 пайызды құраған.

Кәсіпорындардың арасында инновациялық белсенділері 11,3 % болып, ал бұл барлық кәсіпорындардың тек 3206-бірлігі инновация иеленгенін көрсетті.

Қазақстан Республикасында ғылыми зерттеулердің басымдықтарын жоғары ғылыми-техникалық комитет анықтауда, ол кеңестің құрамына ғалымдар, бизнес өкілдері және шетелдік сарапшылар кіретін ұлттық ғылыми кеңестер құрылды.

Мемлекеттік гранттарға үміткер ғылыми жобаларға сараптама жүргізу барысында қазіргі таңда ол кеңеске шетелдік сарапшылар да тартылады.

ҚР бойынша жұмыс істеп тұрған белсенді заңды тұлғалардың жалпы 97,4 %-і шағын кәсіпорындардың, 1,8 %-і орта кәсіпорындардың үлесінде тұр.

Ал жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалардың ҚР өңірлері және мөлшерлігі бойынша санына келетін болсақ, 2013-ші жылмен салыстырғанда 2020-шы жылы олардың саны 44,5 %-ке артты. Оның ішінде шағын кәсіпорындар саны 45,4 %-ке артқан. Шымкент қаласы бойынша аталған кезеңде шағын кәсіпорындар саны 56,1 %-ке артқан.

Шымкент қаласы бойынша көрсеткіштер 1999-шы жылы жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалардың саны 4366 екенін көрсеткен болса, 2020-шы жылы олардың саны 17472-ні көрсетті, бұл олардың санының 24,9 %-ке артқанын көрсетеді. Ал шағын кәсіпорындар үлесі осы кезеңде 24,6 %-ке өсті.

2010-шы жылы ҚР бойынша инновациялық өнімдердің көлемі (тауарлар, көрсетілетін қызметтер) көлемі 142 166,8 млн. теңгені құраса, 2019-шы жылдың соңына ол көрсеткіш 1 113 566,5 млн. теңгеге дейін жетті, осы кезеңдердегі өсім 87,2 %-ға жетті.

Инновациялық өнімдер мен қызметтер көлемінің өзгеру динамикасының өңірлер мен аумақтар бойынша өзгерістері мынаны көрсетті. Шымкент қаласы бойынша инновациялық өнімдердің шығарылымы көлемі 2010-шы жылы 3 350,2 млн. теңге болса, 2019-шы жылдың соңына 136 084,8 млн. теңгеге жетіп, өсім 90,0 %-ға дейін артты.

Елеулі бөлігін тоқыма өнеркәсібі құрайтын жеңіл өнеркәсіп саласы еліміздегі маңызды өнеркәсіптің бір бөлігі.

Матадан, мақтадан, жүннен, талшықтардан өнім өндіретін өнеркәсібі соңғы жылдардағы инновациялық бағдарламаларға, индустриялды-инновациялық даму бағдарламаларына, осы салаға мемлекет тарапынан жасалатын қолдауларға байланысты жаңғырып, өнім өндіру көлемі де артып келеді.

1-ші кестеде берілген мәліметтерден, жеңіл өнеркәсіп саласындағы тауарлар мен қызметтер көлемінің өсуін байқаймыз (1-кесте).

1-кесте – 2012-2020 жж. ҚР және өңірлер бойынша жеңіл өнеркәсіп өнімдерін (тауарлар мен қызметтер көлемі) өндіру көлемі (мың теңгемен)

Өнеркәсіп саласы	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ҚР бойынша өнеркәсіп барлығы	16 851 774 700	17 833 994 143	18 529 225 136	14 931 378 263	19 026 781 141	22 790 208 553	27 218 063 341	29 380 341 614	27 028 505 532

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Жеңіл өнеркәсіп бойынша	53 607 817	64 977 704	63 188 990	71 592 464	82 463 801	98 089 871	99 350 939	115 842 645	142 721 402
Соның ішінде Шымкент қаласы бойынша	-	-	-	-	-	-	22 561 516	25 956 424	31 735 174
Тоқыма бұйымдарын өндіру (ҚР бойынша)	23 490 430	31 588 478	26 471 472	29 491 652	37 601 419	43 488 968	52 594 386	60 237 963	75 996 886
Тоқыма бұйымдарын өндіру Шымкент қаласы бойынша	-	-	-	-	-	-	18 336 553	20 878 286	23 655 120
Киім өндіру (ҚР бойынша)	25 237 068	29 340 985	29 721 973	36 111 077	36 552 441	46 014 551	36 568 081	43 963 954	53 626 519
Киім өндіру Шымкент қ. бойынша	-	-	-	-	-	-	3 812 492	4 557 085	7 459 434
Былғары және оған жататын өнімдерді өндіру	4 880 319	4 048 241	6 995 545	5 989 735	8 309 941	8 586 352	10 188 472	11 640 728	13 097 997
Шымкент қ. бойынша	-	-	-	-	-	-	412 471	521 053	620 620
Ескертпе. ҚР Статистика комитетінің «Қазақстан және оның өңірлерінің өнеркәсібі. Статистикалық жинақ, 2012-2020 жж», www.stat.gov.kz.									

Жоғарыдағы 1-ші кестедегі берілген деректерге сай, 2012-ші жылдармен салыстырғанда 2020-шы жылы өндіріс көлемі барынша өсіп, барлығы 27 028 505 532 мың теңгені құраған.

Жеңіл өнеркәсіп саласы бойынша көрсеткіштер 2012-ші жылы 53 607 817 мың теңгені құраған болса, 2020-шы жылы 142 721 402 мың теңгені құраған.

Ал Шымкент қаласы бойынша көрсеткіштер тек соңғы 3 жылда ғана жақсарған.

Жеңіл өнеркәсіп, соның ішінде тоқыма өнеркәсібі саласындағы бүгінгі таңдағы негізгі мәселелер иновациялық тұрғыдан технологиялық және кадрлық тапшылықтардың болуы, дайын өнімдер өндірудегі мәселелер, шетелден келетін өнімдердің сапасының артықшылығы, жеңіл өнеркәсіп өндірушілеріне салықтық және т.с.с. экономикалық жеңілдіктердің болмауы да әсер етуде.

Осы проблемалар және өндіріс барысының тиімді жолға қойылмауы шикізаттың сыртқа ағылуын туындатады, бұл өндірістік тұрғыдан аса тиімсіз.

Өңірлер бойынша инновациялық өнімдер мен қызметтер көлемінің ең жоғары көрсеткіштері Павлодар, Алматы және Қарағанды қалаларында байқалды. 2021 жылғы қаңтарда 2020 жылғы қаңтармен салыстырғанда өнеркәсіптік өндірістің индексі 95,9%-ды құрады. Алайда 2021-ші жылы Түркістан облысында уран және торий кендерін өндіру төмендеді, мақта өндірісі төмендеді (91,5%).

Өндіріс көлемінің өсуі республиканың 9 өңірінде тіркелді, ал төмендеуі Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Қызылорда, Маңғыстау, Павлодар және Түркістан облыстарында байқалды.

Соңғы кездері инновацияның барлық түрлері бойынша кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің негізгі көрсеткіштері де жақсарып келеді.

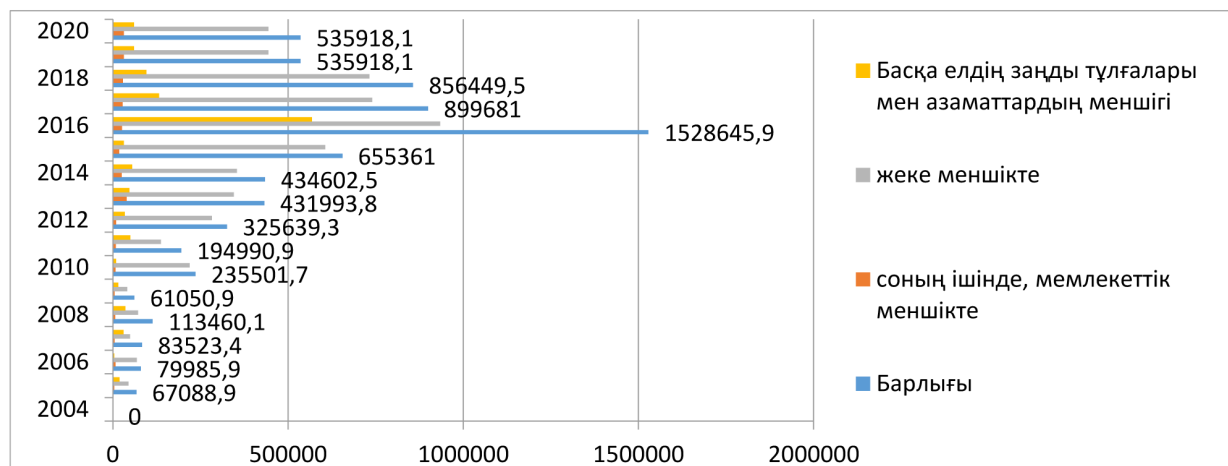
2003 жылы бұл көрсеткіштер, яғни өнімдік және үдерістік инновацияларға жұмсалған шығындар (млн теңгемен) 35 360,3 млн.теңгені құраған болса, 2020 жылдың басына 777 173,5 млн.теңгеге дейін жетіп, өсім меншік ны-

саны бойынша инновациялық қызметтерді қаржыландыру 2003 жылдан бастап, 2020 жылдың аяғына дейін 95,4 %-ды көрсетті.

2003 жылы бұл көрсеткіштер, яғни өнімдік және үдерістік инновацияларға жұмсалған шығындар (млн теңгемен) 35 360,3 млн.теңгені

құраған болса, 2020 жылдың басына 535 918,1 млн.теңгеге дейін жетті.

Меншік нысандары бойынша өнімдік және үдерістік инновацияларға жұмсалған шығындар төмендегі 2-ші суретте беріліп отыр (2-сурет).

2-сурет – Меншік нысаны бойынша өнімдік және үдерістік инновацияларға жұмсалған шығындар (млн теңгемен)

Ескертпе – ҚР Статистика комитетінің «Қазақстан және оның өңірлерінің өнеркәсібі. Статистикалық жинақ, 2012-2020 жж», www.stat.gov.kz

2-ші суреттегі мәліметтерге сай, мемлекеттік меншік нысандары бойынша өнімдік және процестік инновацияларға жұмсалған шығындар 2004-ші жылы 2 248,8 млн.теңгеден 2020 жылдың басына 31 534,0 млн.теңгеге дейінгі аралықта өсті.

Ең жоғары көрсеткіштер барлық жұмсалған шығындар бойынша 1528645,9 млн. теңге көрсеткішімен 2016-шы жылы болған.

2017-ші жылдан бастап, бұл көрсеткіштер төмендеген. Меншік нысандары бойынша өнімдік және үдерістік инновацияларға жұмсалған

шығындар көлемі мемлекеттік кәсіпорындармен салыстырғанда, жекеменшіктегі кәсіпорындар арасында артық.

Мысалы 2004-ші жылғы жұмсалған шығындар көлемі жекеменшік кәсіпорындарда мемлекеттік нысандағы кәсіпорындардан 92,0 %-ке артық болған болса, 2020-шы жылы 93,6 %-ке артық болған.

Келесі 2-ші кестеде берілген көрсеткіштерде %-бен салыстырмалы түрде инновация саласындағы белсенділік деңгейі де артты.

2-кесте – Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі (%-бен)

Өңірлер мен аумақтар	2013.12	2014.12	2015.12	2016.12	2017.12	2018.12	2019.12	2020 ж.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Қазақстан Республикасы	8,0	8,1	8,1	9,3	9,6	10,6	11,3	15,4
Ақмола	7,1	7,3	6,8	7,0	7,5	7,7	7,7	16,3
Ақтөбе	6,5	7,6	7,0	9,3	10,1	10,6	10,6	13,5
Алматы	9,5	9,4	6,9	7,8	8,1	8,3	9,3	17,1
Атырау	5,1	8,1	8,0	8,5	8,0	8,3	9	12,6
Батыс Қазақстан	5,3	6,6	4,1	3,6	5,3	5,3	5,3	11,9
Жамбыл	10,2	12,2	10,6	10,8	11,3	11,4	13,1	19,2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Қарағанды	7,6	8,4	9,2	10,6	11,1	14,7	13,5	13,1
Қостанай	11,8	13,6	14,5	11,2	11,3	12,1	12,8	8,5
Қызылорда	12,0	10,1	11,7	11,2	11,4	12,2	12,3	11,5
Манғыстау	2,4	3,4	4,0	4,1	3,5	4,0	3,4	19,7
Павлодар	6,4	6,9	4,8	6,5	8,7	9,1	9,1	22,7
Солтүстік Қазақстан	10,9	11,6	10,6	11,3	11,2	11,7	9,5	9,4
Түркістан	4,2	5,6	5,9	6,6	5,3	6,5	9,1	20,5
Шығыс Қазақстан	5,6	7,6	11,5	14,9	15,1	15,5	14,9	9,0
Нұр-Сұлтан қаласы	11,1	10,7	13,2	13,6	14,4	14,7	14,8	15,8
Алматы қаласы	8,0	5,0	4,7	7,6	7,7	9,6	12,2	21,1
Шымкент қаласы	8,6	8,1	7,5	6,6	7,2	7,4	7,3	8,2

Ескертпе –ҚР статистика агентігінің жедел деректері негізінде жасалды. ҚР Статистика комитетінің «Қазақстан және оның өңірлерінің өнеркәсібі. Статистикалық жинақ, 2012-2020 жж», www.stat.gov.kz

2-ші кестеде берілген деректерге сай кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі жалпы артып отыр, алайда Шымкент қаласы бойынша инновациялық белсенділік 2019 жылдың соңында 1,3 %- ке төмендеп кетті. 2020-шы жылы инновация саласындағы белсенділік деңгейі 2019-шы жылмен салыстырғанда, кәсіпорындар саны бойынша да, %-дық көрсеткіштермен де біршама артты.

Атап өтерлік маңызды жағдай, елімізде шағын және орта кәсіпорындарды қаржылық қолдауға соңғы кездерде басымдық беріліп отыр, елімізде құрылған «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры кәсіптік даярлау және кеңес беру қызметтерін көрсету, жанадан құрылатын кәсіпорындарға бизнес-жоспар жасау бойынша қызмет көрсетулерді көрсетеді.

Сонымен қатар Қазақстанның инвестициялық қоры акционерлік капиталға жеке инвестициялау мақсатында құрылған. Инвестициялық қордың негізгі мақсаты шикізат өңдеумен, жаңа технологияларды пайдаланумен айналысатын жаңа және бұрыннан жұмыс істеп тұрған компанияларға инвестиция салу және олардың қызметтерін жетілдіру.

Сонымен қатар қор ұлттық және шетелдік компаниялардың арасындағы өнеркәсіптік ынтымақтастық аясындағы шетелдегі инвестициялық жобаларды қаржыландырады.

Қазіргі таңда кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру және инновациялық қызметтерді қаржыландыру көлемінің артуы, тоқыма өндірісі саласындағы кәсіпорындардың бәсекелестігін арттыруға, кәсіпорындардың қаржылық мүмкіндіктерінің кеңеюіне, инвестициялардың көптеп тартылуына, сыртқы нарыққа шығу мүмкіндіктерінің кеңеюіне, банктік кредиттеу және т.с.с. қар-

жыландыру көздерінің артуына, инновациялық өнімдер көлемінің нарыққа көптеп шығуына жағдай жасайды.

Қорытынды

Зерттеу жұмысының нәтижесінде төмендегідей қорытындылар жасауға болады. Ең алдымен, кәсіпорындарды, соның ішінде тоқыма кәсіпорындарының белсенділігін арттыруда қазіргі заманға сай бірнеше негізгі тенденцияны қарастыру керек. Ең алдымен, әлемдік экономикада жеңіл өнеркәсіп кәсіпорындарының капиталы мен активтерінің қарқынды өсуіне қарамастан, технологиялық мүмкіндіктердің жетіспеушілігі себебінен, шетелдік өнімдердің сапасының артуы салдарынан олардың сыртқы қаржы көздеріне тәуелділігі де артуда.

Бұл инновациялық процестерді қамтамасыз етудің ұзақ мерзімді инвестициялық стратегиясы және Қазақстан экономикасының ерекшеліктеріне сәйкес және шетелдік тәжірибені қолдана отырып инновацияны қаржыландырудың ұлттық жүйесі болуы мүмкін.

Инновациялық жобаларды венчурлық қаржыландыру шағын ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық фирмалардың қызметін, ғылыми-техникалық әзірлемелерді, жаңалықтарды, өнертабыстарды, кез-келген жаңалықтарды дәлме-дәл енгізіп, жүзеге асырудың нысаны мен механизмі бола отырып, банктік несиенің бәсекелестері бола алады. Осы қаржыландыру түрі тәуекелді, бірақ барынша перспективалы сипатқа ие, алайда қаржы көздерін жеңіл өнеркәсіпте тиімді пайдалану мен өндіріс процесін кеңейту оңай шаруа емес.

АҚШ-та инновациялық бағдарламаларды қолдауға бағытталған әртүрлі арнайы сала-

лалық бағдарламалар болса, Сингапурда әртүрлі стартап-жобалардың инновациялық бағдарламалары үшін ШОБ-ті қолдауға арналған мемлекеттік-жеке даму бағдарламалары қолданылады, сондықтан шетелдік инвесторлардың қаражаттарын да кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру үшін пайдалануға болады.

Венчурлық компаниялар мен қорлар ақшалай ресурстарды пайызсыз қайтарады, олардың қайтарылуына толық кепілдік берілмейді, олардың тәуекелдерінің көлемі үлкен, бірақ жоба сәтті болған жағдайда, тәуекелдер шығындардан 30-200 есеге асатын артық пайдамен өтеледі, ал жарияланған мәліметтерге сәйкес, 15% жағдайда венчурлық капитал толығымен қайтарымсыз жаратылып кетеді, 25% жағдайда шығындар жоспарланғаннан ұзақ уақытқа созылады, 30% – жағдайларда олар орташа пайда алады.

Салыстыратын болсақ жетекші бәсекеге қабілетті елдерде ЖІӨ-нің 50% өсімі ғылымды қажет ететін салалары қамтамасыз етеді, ал экспортқа шығаратын барлық көлемнің 40 %-ы өңдеуші сала өнімдері болып табылады.

Венчурлық қаржыландыруда үлкен шығындарды болдырмау жобаларды мүқият іріктеу кезінде мүмкін болады, себебі қаражаттың іске асыру мерзімі әртүрлі бірнеше инновациялық жобаларға бір уақытта инвестициялануы мүмкін.

Инвестициялық қаржыландыруды дамыту бағдарламасының негізгі ұзақ мерзімді мақсаттары мынаны қамтиды:

- венчурлық инвесторлар мен бизнес серіктестерін дамыту;
- венчурлық инвестициялаудың корпоративтік құралдарын құруға және дамытуға көмек беру;
- Қазақстанның инновациялық индустриясының жаһандану бағдарламасын құру;
- Отандық инновациялық бизнестің әлемдік нарыққа шығуын қолдау және оларды халықаралық жобаларға интеграциялау (экспорттық қолдау, технологиялық және стратегиялық серіктестерді іздеу, инвесторларды іздеу).

Қазіргі әлемдік қаржы дағдарысы жағдайындағы кәсіпорындар қызметінің инновациялық белсенділігін және қызметтерінің тиімділігін арттырудың негізгі шаралары (тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындары мысалында) қатарына мыналарды енгізуге болады:

– Инновациялық қызметтерді мемлекеттік реттеуде заң шығарушы, кәсіпкерлік және инновациялық қызметті дамытудың жалпы жағдайларын жақсарту;

– Өндірісті жаңғырту және экономиканың инновациялық компонентін арттыру және инновациялық процесс субъектілері арасындағы қатынастарды кеңейту және жетілдіру;

– Шағын және орта бизнесті инновацияға ынталандыру қазіргі кездегі мемлекеттік инновациялық саясатының басты бағыттарының бірі ретінде санау;

– Инновациялық шараларды бюджеттен қаржыландыруды инновацияны қолдаудың негізгі нысаны ретінде қалдыра отырып, инновацияны қаржыландыруда ғылыми және венчурлық қорлар, ғылым комитеттері, ұлттық академиялар ролін арттыра беру;

– Дамыған көптеген шетелдердідей, инновациялық қызметті жүзеге асыру аумақтық ғылыми-өндірістік кешендер негізінде және тікелей мемлекеттік қолдау арқылы жүзеге асыру.

– Өнеркәсіпте қолданбалы зерттеулерді көбірек жүргізіп отыру және ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды негізінен жеке фирмалар мамандандырылған ғылыми-зерттеу институттары мен зертханаларында жүзеге асыру;

– ЕО елдеріндегідей, ҒЗТҚЖ-ны ынталандырудың қаржылық құралы – бұл базалық бағдарлама шеңберінде қаржылық қолдау гранттар түрінде ұсыну (олар шағын және орта кәсіпкерліктің жобалық шығындарының 75% дейін жаба алады).

– Зерттеулер мен әзірлемелерді қаржылық ынталандыру бойынша ұлттық шекарадан асып, басқа елдердің де аумағын қамтулары.

– Шектеулі банк ресурстарын пайдалану деңгейінің кемуі жағдайында сыртқы қаржыландыру көлемін ұлғайту мен сыртқы нарыққа шығуды арттыру;

– Тек жобаның өзі қалыптастыратын ақша ағынына қарсы несиеге негізделген, қаржылық инжиниринг арқылы ірі жобалар үшін ұзақ мерзімді қарыздық қаржыландыру әдістерін жетілдіру.

– Экономиканың жоғары технологиялық сегменттеріне білікті инженерлік кадрлардың келуіне ықпал ету;

– Қоғамда технологиялық кәсіпкердің «ең үздік өнеркәсіп иесі» ретіндегі имиджін қалыптастыру;

– Инновациялық нарықта стратегиялық коммуникация құралдары ретінде технологиялық платформалардың дамуына ықпал ету;

– Отандық венчурлық капиталды шетелде танымал ету және отандық венчурлық ка-

питал нарығының халықаралық аренадағы инвестициялық тартымдылығын арттыру.

Инновациялық жағдайға ұйымдастырушылық-экономикалық әсер етудің әлемдік тенденциясы тікелей және жанама ынталандырудың әртүрлі құралдарын қолдану болып табылады, ол бизнес пен ғылымға инновациялық кәсіпорындардың қызметіне қатысуын ынталандыру үшін белгілі бір преференциялар ұсынудан тұрады, ал инновациялық даму кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Өңдеуші өнеркәсіпте және қызмет көрсету саласында бәсекеге түсуге қабілетті және экспортқа негізделген тауарлар өндірісі мемлекеттік индустриялық-инновациялық саясаттың басты нысаны.

Индустриалды-инновациялық дамудың стратегиялық жоспарында белгіленген мақсаттарға қол жеткізу, халықтың өсіп-өнуіне, тұрмыс жағ-

дайының жақсаруына, еңбек өнімділігінің артуына қызмет етеді, ол экономиканың сервистік-технологиялық бағыттылығын қалыптастыру үшін қажет.

Инновацияларды қаржыландыру барысында кредиттеу көлемінің өсуі ғана инновациялық қызметтер көлемі мен кәсіпорындардың дамуына кепілдік бере алмайды, бұл ретте мемлекеттік банктік институттар, халықаралық қаржы ұйымдарының ролі зор.

Сондықтан да елде қаржы мекемелері тарапынан дамыған шетелдердегі сияқты инновациялық қызметтерді өндіруге бөлінетін ЖІӨ-нің үлесін жылдан-жылға арттыра беруіміз керек.

Берілген ұсыныстар экономикалық және инновациялық дамуда аса маңызды, бұл инновациялық өнімдердің сапасының артуына және бағаның төмендеуіне әсер етеді.

Әдебиеттер

- Gassmann Opening up the innovation process: towards an agenda / O. Gassmann // R&D Management. – 2013. -№36 (3). – June. – Pp. 223-226.
- John Hauser, Gerard J. Tellis, Abbie Griffin «Research on Innovation: A Review and Agenda for Marketing Science» June 2006 // Marketing Science. – 25(6). – Pp. 687-717, © 2006 INFORMS.
- Nelson R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 558 p.
- Ashish Sood & Gerard J. Tellis Technological Evolution and Radical Innovation // Journal of Marketing. – Vol. 69 (July 2005). – Pp. 152-168.
- Алигожин Б. «Роль государственного управления в совокупном механизме регулирования венчурной деятельности» // Журнал «Экономика и статистика». – 1/2017. – С. 90-96.
- Т. Овчинникова «Государство как субъект предпринимательского процесса в Республике Казахстан» научный журнал Экономика и статистика. – 1/2019. – С. 64-68.
- ҚР Статистика комитетінің «Қазақстан және оның өңірлерінің өнеркәсібі. Статистикалық жинақ, 2012-2020 жж», www.stat.gov.kz
- Қазақстан Республикасының Ұлттық банкінің сайты www.national.bank.kz.
- Егембердиева С.М., Байжолова Р.А., Садыкова П.Т. Инновационный потенциал промышленных предприятий Казахстана: Монография / С.М. Егембердиева, Р.А. Байжолова, П.Т. Садыкова – Алматы: Эверо, 2020. – 268 с.
- Давильбекова Ж.К. Өнеркәсіп инновациялық дамуы: Монография. Библиогр. – 33 атау. – Алматы: Эверо, 2020. – 216 б.
- Янковский К.П., Мухарь Н.Ф. Организация инвестиционной и инновационной деятельности. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.
- «Қазақстан-2050» стратегиясы. Қазақстан Республикасының президенті, елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы-2012 ж. <https://strategy2050.kz/multilanguage/>.
- «COVID-19 post-implications for sustainable banking sector performance: evidence from emerging Asian economies». Haijuan Xie, Hsu-Ling Chang, Muhammad Hafeez, M. H. Chafic Saliba. Received 10 Aug 2021.
- Chodasová Z. Innovations in Corporate Governance / International science conference Market Economic Knowledge for Practice, Palacky University in Olomouc. – 2008. – Czech Republic, Pp. 192-195.
- Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі, статистикалық бюллетень. N12 (313) Желтоқсан 2020 ж.

References

- «Qazaqstan-2050» strategiyasy. Qazaqstan Respublikasynyn prezidenti, elbasy N.Ә. Nazarbaevtyñ Qazaqstan halqyna zholdauy-2012 zh. <https://strategy2050.kz/multilanguage/>.
- «COVID-19 post-implications for sustainable banking sector performance: evidence from emerging Asian economies». Haijuan Xie, Hsu-Ling Chang, Muhammad Hafeez, M. H. Chafic Saliba. Received 10 Aug 2021.
- Ashish Sood & Gerard J. (July 2005). Tellis Technological Evolution and Radical Innovation. Journal of Marketing Vol. 69, 152–168.

B.Aligozhin (1/2017). «Rol' gosudarstvennogo upravleniya v sovokupnom mekhanizme regulirovaniya venchurnoj deyatel'nosti». Zhurnal «Ekonomika i statistika». – Pp. 90-96.

Chodasová Z. Innovations in Corporate Governance / International science conference Market Economic Knowledge for Practice, Palacky University in Olomouc. – 2008. – Czech Republic, Pp. 192-195.

Davil'bekova ZH.Q. D (2020). «Onerkasip innovacijalyq damuy»: Monografiya. Bibliogr. – 33 atau. Almaty: Evero, 216 b.

Egemberdieva S.M., Bajzholova R.A., Sadykova P.T. (2020). Innovacionnyj potencial promyshlennyh predpriyatij Kazahstana. Monografiya. – / S.M.Egemberdieva, R.A. Bajzholova, P.T.Sadykova – Almaty: Evero, 268 s.

Gassmann Opening up the innovation process: towards an agenda / O. Gassmann // R&D Management. (2013) №36 (3). Pp. 223-226.

John Hauser, Gerard J. Tellis, Abbie Griffin (June 2006). «Research on Innovation: A Review and Agenda for Marketing Science». Marketing Science 25(6), Pp. 687-717, © 2006 INFORMS.

Nelson R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 558 p.

Qazaqstan Respublikasynyn Ultyq banki, statistikalyq byulleten'. N12 (313) ZHeltoqsan 2020 zh.

Qazaqstan Respublikasynyn Ultyq bankinin sajty www.natoinal.bank.kz.

QR Statistika komitetinin «Qazaqstan zhone onyn onirlerinin onerkasibi. Statistikalıq zhinaq, 2012-2020», www.stat.gov.kz.

T. Ovchinnikova (1/2019). «Gosudarstvo kak sub"ekt predprinimatel'skogo processa v Respublike Kazahstan» nauchnyj zhurnal Ekonomika i statistika. – Pp. 64-68.

Yankovskij K.P., Muhar' N.F. (2001). Organizaciya investicionnoj i innovacionnoj deyatel'nosti. – SPb: Piter. 448 s.